

Edin Radušić, *Bosna i Hercegovina u britanskoj politici od 1857. do 1878. godine*, Institut za istoriju, Sarajevo 2014, 422.

Knjiga historičara Edina Radušića predstavlja rezultat autorovog višegodišnjeg naučno-istraživačkog napora s ciljem rasvjetljavanja odnosa Velike Britanije prema Bosni i Hercegovini tokom posljednjih desetljeća osmanske uprave u njoj, tačnije od osnivanja britanskog konzulata u Sarajevu i vicekonzulata u Mostaru 1857. do Berlinskog kongresa i austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine u ljeto 1878. godine. Pojava ovakve jedne knjige, nema sumnje, predstavlja nesvakidašnji događaj u historiografiji jedne države; nije samo riječ o popunjavanju jedne ozbiljne praznine u historijskoj nauci, već o podastiranju čitavog spektra relevantnih uvida i činjenica koji nam čine jasnijim kako odnos britanske politike prema Bosni i Hercegovini, Osmanskom carstvu i Istočnom pitanju tako i prilike u Bosni i Hercegovini potkraj osmanske vladavine, ali i, općenito, karakter međunarodnih odnosa u XIX stoljeću, pretenzije i ciljeve velikih sila, težnje autonomnih kneževina Srbije i Crne Gore i druga zbivanja i procese koji su obilježili političku, diplomatsku, ekonomsku i kulturnu historiju Evrope i Balkana XIX stoljeća. Obzirom na dubinu istraživačkog zahvata na kojem se djelo zasniva te obim historijskih obavijesti koje su uokvirene konzistentnim, uravnoteženim i vjerodostojnim tokom autorove historiografske naracije, nema sumnje da ova Radušićeva knjiga može biti smatrana važnim doprinosom poznavanju ne samo bosanskohercegovačke, britanske i osmanske, već i ukupne novovjekovne evropske historije, naročito u segmentu diplomatije i međunarodnih odnosa, ali i osjetljivih pitanja kao što su odnos vjere i nacije te mogućnost prilagodbe osmanske državne uprave tekovinama evropskog civilizacijskog i društvenog razvoja u stoljeću koje je prethodilo agoniji i nestanku osmanske države.

Knjiga ima 422 strane, čak 925 izrazito sadržajnih podnožnih napomena i 15 strana neobično bogatog indeksa imena i pojmova. Sastoji se od pet glavnih poglavlja, u kojim se opisuju, prate i analiziraju: britanska politika prema Osmanskom carstvu od sredine XIX stoljeća do istočne krize sedamdesetih, potom uspostava konzulata u Bosni i djelovanje britanske konzularne i diplomatske službe u njoj, odnos britanske politike prema Bosni i Hercegovini od osnivanja konzulata 1857. do početka ustanka 1875. godine, potom status Bosne i Hercegovine u ekonomskoj politici Velike Britanije i tretman privrednih kretanja u djelatnosti britanskog konzulata u Bosni i, konačno, politika Velike Britanije prema Bosni i Hercegovini za vrijeme istočne krize 1875-1878. godine. Knjiga predstavlja dorađenu doktorsku disertaciju koju je autor odbranio na Filozofskom fakultetu u Sarajevu 8. septembra 2008. godine. Zasnovana je na obimnoj arhivskoj građi Nacionalnog arhiva Ujedinjenog Kraljevstva u Londonu, izvorima Britanske biblioteke, 35 knjiga objavljenih izvora, putopisa, memoara i dnevnika i 112 knjiga i članaka korištene literature. Vrijednost djela počiva na činjenici autorovog opsežnog uvida u obavijesti dokumentacije britanskog Ministarstva vanjskih poslova i drugih fondova, ali i njegove temeljite upućenosti u objavljene izvore i literaturu na engleskom jeziku, što mu je omogućilo da valjano odgovori na istraživački zadatak analize i sagledavanja položaja Bosne i Hercegovini u britanskoj politici od 1857. do 1878. u kontekstu ondašnje evropske historije, napose odnosa Velike Britanije prema drugim evropskim silama i Osmanskom carstvu.

Edin Radušić je jezikom historičara, bez suvišnih poopćavanja, ne ispoljavajući naklonosti bilo koje vrste, objektivno i odgovorno, opisao i objasnio karakter britanske politike prema Bosni i Hercegovini kao fenomen koji zavređuje zaseban historiografski tretman obzirom da se radilo o najzapadnijoj osmanskoj provinciji koja je od pedesetih godina XIX stoljeća postala poseban predmet interesa velikih sila uključujući i Veliku Britaniju. Velika Britanija

se suprotstavljala svim promjenama političkog stanja na evropskom kontinentu jer se plašila međunarodnog zapleta s implikacijama evropskog sukoba, što bi moglo relativizirati njen politički i ekonomski položaj u svijetu, uključujući onemogućavanje slobodnog prolaza ka Indiji i dovođenje u pitanje njenih trgovačkih i finansijskih interesa. Otuda se, kako autor argumentira, Velika Britanija duži period vremena zalagala za mir i postojeće državno-pravne realitete, uključujući očuvanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta Osmanskog carstva, što je značilo protivljenje kako kontroli Balkana od strane Rusije tako i širenju novonastalih balkanskih hrišćanskih kneževina nauštrb Osmanlija. U tom smislu je Velika Britanija bila na stajalištu da Bosna i Hercegovina treba ostati sastavni dio osmanske države i na njemu je insistirala sve do Sanstefanskog preliminarnog mira između Rusije i Osmanskog carstva iz marta 1878., nakon kojeg je, da ne bi ostala u izolaciji u odnosu na druge evropske sile u pogledu rješavanja Istočne krize, ali i zbog unutarnjih političkih problema, prešla na tzv. minimalistički program u Istočnom pitanju koji je podrazumijevao odbacivanje Rusije što dalje od Carigrada i moreuza, ali i prihvatanje da Bosnu i Hercegovinu zaposjedne Austro-Ugarska. To je značilo, kako autor dobro primjećuje, da je Bosna i Hercegovina uoči Berlinskog kongresa postala moneta za potkusurivanje velikih sila, odnosno da je raniji britanski stav u prilog integriteta Osmanskog carstva bio prije svega motiviran strateškim političkim i ekonomskim interesima Velike Britanije.

Tako je konzervativna politika Velike Britanije u pogledu položaja Bosne i Hercegovine, ispoljavana sve do marta 1878. godine, imala svoje lice i naličje – sa jedne strane je Velike Britanija poticala Portu na sprovođenje neophodnih reformi po evropskom uzoru kako bi se unaprijedile životne prilike bosanskohercegovačkog stanovništva, dok je sa druge strane, takvim pristupom, pomagala zadržavanju ove pokrajine u sastavu sve slabijeg Osmanskog carstva, bez prava stanovništva Bosne i Hercegovine da odlučuje o

sudbini svoje zemlje. Međutim, treba imati u vidu da je u ondašnjem historijskom kontekstu takva politika predstavljala i prepreku ostvarenju nacionalističkih pretenzija susjeda Bosne i Hercegovine na njenu teritoriju, o čemu je autor opsežno pisao u poglavlju posvećenom britanskoj politici za vrijeme Istočne krize 1875-1878. godine. Tu su, za razumijevanje cijelog fenomena ustanka i njenog toka, veoma dragocjene informacije i zapažanja britanskog konzula u Sarajevu sir Williama Richarda Holmesa koji je pisao pretpostavljenim, premda nije negirao težak položaj bosanskohercegovačkog seljaštva, da ustanak ne bi imao nikakvih izgleda da ga nisu podržavali Srbi, Crnogorci i Dalmatinci, ističući kako bi „takozvani ustanak u Bosni možda bilo bolje zvati invazija bandi formiranih u austrijskoj Hrvatskoj i Srbiji“, nego „narodni pokret“, kako ga neki teže predstaviti. Pritom je Holmes napominjao da se borbena masa ustanika širila pukim diktatom nezaštićenom i nenaoružanom hrišćanskom stanovništvu, koje se prihvatilo oružja jer nije imalo izbora, premda u osnovi nije bilo borbeno raspoloženo i nije željelo ići u ustanak. Sa druge strane, britanski diplomatski izvori plastično ilustriraju prisutne slabosti osmanskog državnog sistema i krajnju ovisnost Porte od držanja velikih sila u Istočnoj krizi, naročito Velike Britanije u koju je Porta polagala odsudnu nadu da će svojim utjecajem na ostale sile omogućiti smirivanje situacije i spriječiti neželjeni ishod ustanka. Porta, međutim, nije željela shvatiti da Velika Britanije neće žrtvovati svoj položaj u međunarodnim odnosima zarad interesa Osmanskog carstva, što je jasno došlo do izražaja za vrijeme Carigradske konferencije potkraj 1876. i s početka 1877. godine, kada je Porta odbacila ponuđene prijedloge velikih sila za rješenje Istočne krize, što je stvorilo podlogu zbivanjima koja će načiniti upitnom britansku ulogu svojevrsnog zaštitnika osmanske države. Važnost mukotrpnog i prilježnog rada na izvorima prvog reda dobila je punu potvrdu u autorovim uvidima o držanju britanskih predstavnika na Carigradskoj konferenciji, što obeskrjepljuje navode literature na

južnoslavenskim jezicima prema kojim je službeni London bio odgovoran za neuspjeh dotične konferencije jer je navodno ohrabrivao Tursku u odbacivanju usaglašenog evropskog prijedloga.

Radušićeva knjiga, sasvim sigurno, biti će nezaobilazno štivo za svako istraživanje historije Bosne i Hercegovine u drugoj polovini XIX stoljeća. Knjigu preporučujem svima koje zanima historijska istina i koji žele unaprijediti svoje znanje o prošlosti Bosne i Hercegovine, Balkana i Evrope u stoljeću čije će krize i protivriječja čekati svoj rasplet u dolazećem vremenu svjetskih ratova i razaranja, totalitarnih ideologija, rastuće demokratije i evropskih integracija.

Adnan Jahić